



Kokoavasti kolonialismista – eurooppalaisen ylivallan idea ja käytäntö

Arvio teoksesta Kujala, Antti. *Kivenmurskaajat. Kolonialismin historia*. Jyväskylä: Atena. 2019. 350 s. ISBN 978-952-3005-34-1.

Alekski Huhta

Bula matari on kongolaisissa kielissä käytetty termi, joka tarkoittaa ”kivien murskaajaa”. Alun perin sillä viitattiin brittitutkimusmatkailija Henry Morton Stanleyhyn (1841–1904), joka sai liikanimen johtaessaan tietyömaata 1800-luvun lopun Kongossa. Päiväkirjassaan Stanley ylpeili kongolaisten olleen vaikuttuneita hänen kyvystään murskata kiviä tieksi. Myöhemmin termin käyttöala on laajentunut tarkoittamaan yleisesti siirtomaavallan mullistavia vaikutuksia Kongossa ja muualla Afrikassa. Aivan kuten Stanley murskasi kiviä lävistääkseen Kongon tiheän viidakon tiellään, eurooppalaisvaltojen on sanottu murskanneen Afrikassa kohtaamiaan yhteisöjä ja muovanneen niitä omien tarpeidensa mukaisiksi.

Tässä kuvainnollisessa merkityksessä termiä käyttää myös historioitsija Antti Kujala *Kivenmurskaajat*-teoksessaan. Viimeaikainen kolonialismitutkimus on haastanut myytin eurooppalaisesta siirtomaavallasta alamaistensa totaaliseen dominointiin kyenneenä kaikkivoipana mahtina. Kujalakin myöntää kivenmurskaaja-metaforan rajat: siirtomaahallinnot olivat yleensä varsin heikkoja. Niiden vaikutukset olivat kuitenkin suuret, ja tätä Kujalakin tarkoittaa kuvatessaan kolonialismia murskaavana voimana. Hänen mukaansa kolonialismin vaikutusten maailmanhistoriallista merkittävyyttä ei ole Suomessa juuri ymmärretty – osin siksi, ettei Suomella ole omaa siirtomaahistoriaansa. Kirjallaan Kujala koettaa muuttaa tätä suomalaisten tietämätöntä tai vähättelevää suhtautumista siirtomaavallan perintöön. Keskustelua Suomen ja kolonialismin historian suhteesta ovat herätelleet viime aikoina myös Holger Weiss sekä Jouko Aaltonen ja Seppo Sivonen teoksissaan, jotka ovat käsitelleet ruotsalaisten ja suomalaisten osallisuutta Karibian orjakaupassa.

Kujala on pitkän uran tehnyt historioitsija, joka tuntee imperiumeista parhaiten Venäjän. Hän on Helsingin yliopiston Suomen ja Venäjän historian dosentti, ja on laajassa tuotannossaan käsitellyt monipuolisesti Suomen suuriruhtinaskunnan asemaa osana Venäjän monietnistä valtakuntaa. *Kivenmurskaajissa* itänaapuri on kuitenkin sivuosassa. Kujala kyllä sivuaa Venäjän kolonialismia Keski-Aasiassa ja Siperiassa,



mutta muutoin Euraasian mantereiset imperiumit on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Päähuomio on länsieurooppalaisten niin sanotussa merentakaisessa kolonialismissa Amerikassa, Aasiassa ja Afrikassa 1500-luvun alusta 1900-luvun jälkipuoliskolle ulottuvalla ajanjaksolla. Näinä vajaan viitenäsatana vuotena eurooppalainen siirtomaavaltta levisi asteittain kaikille asutuille mantereille. Vuonna 1938 länsimaiden ja Japanin siirtomaavallan alla oli 42 prosenttia maapallon pinta-alasta ja kolmannes sen väestöstä. Kujalan teos on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys tästä maailman taloudellista, sosioekonomista ja kulttuurista historiaa monin tavoin muovanneesta prosessista. Kirja jakautuu johdantoon, seitsemään käsittelylukuun ja kolonialismin toimintatapoja ja perintöä summaavaan loppulukuun.

Kauppiaita, asuttajia, hallitsijoita

Kivenmurskaajat ei ole yksityiskohtainen, tiukan kronologisesti etenevä selvitys eurooppalaisen maailmanvalloituksen tapahtumahistoriasta. Sen sijaan Kujala keskittyy tarkastelemaan kolonialismin taloudellisen ja poliittisen vallankäytön keskeisiä toimintamekanismeja, ”sen poliittisen taloustieteen periaatteita” (s. 19). Tärkeimmät analyttiset apuvälineensä Kujala lainaa saksalaisilta historioitsijoilta Jürgen Osterhammelilta ja Jan C. Jansenilta. Heidän typologiansa erottaa toisistaan uudisasutukseen ja hallitsemiseen perustuvat kolonialismin muodot. He erottavat näistä vielä kauppaan perustuvat koloniat, mutta Kujala keskittyy teoksessaan erityisesti asuttaja- ja hallitsemiskolonialismin tarkasteluun.

Kujala kutsuu uudisasutukseen perustuvaa kolonialismia ”maahanmuuttaja-kolonialismiksi”, joskin suomalaisessa tutkimuksessa alkuperäinen termi *Siedlungskolonialismus* tai *settler colonialism* on käännetty myös ”asuttajakolonialismiksi”. Sillä tarkoitetaan siirtomaavalttaa, jossa emämaasta saapuvat uudisasukkaat syrjäyttävät, alistavat ja ainakin osittain tuhoavat kolonisoidun alueen alkuperäisen väestön, asettuen itse hyödyntämään valtaamaansa alueen luonnonvaroja ja muita resursseja. Amerikan, Australian ja eteläisen Afrikan siirtokunnat käyvät klassisista esimerkeistä. Näiden tunnetumpien esimerkkien lisäksi Kujala käsittelee myös Suomessa vähemmän tunnettuja asuttajakolonioita, kuten Saksan Itä-Afrikkaa (Tanganjika), Brittiläistä Itä-Afrikkaa (Kenia) ja Ranskan Algeriaa. Eräs teoksen vahvuuksia onkin saksan- ja ranskankielisen kolonialismitutkimuksen hyödyntäminen englanninkielisen ohella.

Osterhammelin ja Jansenin kolonialismitypologian toinen muoto on hallintakolonialismi. Siinä emämaasta tulevien uudisasukkaiden rooli on pienempi, ja koloniaalinen valta perustuu paikallisten eliittien inkorporoimiseen ja verrattain kevyeen siirtomaavallan omaan virkamieskoneistoon. Brittiläinen Intia, Ranskan Indokiina ja suurin osa Afrikan siirtomaista olivat tällaisia hallintakolonioita, joihin Euroopasta muutti lähinnä virkamiehiä perheineen. Hallintakolonialismin tavoitteet saattoivat olla taloudellisia tai poliittisia, usein molempia hieman erilaisin painotuksin. Pääasiallisesti taloudellisiin tavoitteisiin nojanneesta hallintakolonialismista oli kyse esimerkiksi brittiläisessä Intiassa, josta tuli britti-imperiumin kruununjalokivi Yhdysvaltain itsenäistymisen jälkeen 1700-luvun lopulla. Taloushistorioitsija Dietmar Rothermundia lainaten Kujala kuvaa Britannian ja Intian suhdetta loismaiseksi. Britanniasta Intiaan 1700-luvulta lähtien virranneet tehdastuotetut kankaat tuhosivat

Intian oman tekstiiliteollisuuden ja britit ryhtyivät kehittämään sen taloutta ulkomaankauppaan suuntautuneen raaka-ainetuotannon pohjalta. Infrastrukturi, kuten rautatiet, rakennettiin juuri brittien kauppaetuja silmällä pitäen. Imperiumin hallinnolliset ja sotilaalliset kustannukset koettiin nyhtää veroin intialaistalonpoikien selkänahasta. Ulkomaankauppaan suuntautunut siirtomaatalous ja kitsas siirtomaahallinto muodostivat etenkin katovuosina vaarallisen yhdistelmän, mistä muistuttavat miljoonat brittivallan aikaisissa nälänhädissä kuolleet intialaiset.

Kaikille eurooppalaisvalloille siirtomaista ei kuitenkaan ollut samanlaista taloudellista hyötyä kuin Intiasta Britannialle. Esimerkiksi Saksan ja Italian kauppa omien Afrikan siirtomaidensa kanssa oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa minimaalisen pientä suhteutettuna maiden muuhun ulkomaankauppaan. Eurooppalaisten innossa hallita siirtomaita ei ollutkaan aina kyse pelkästä taloudellisesta järkeilystä, vaan myös poliittisesta arvovallasta. Etenkin 1800-luvun lopulle tultaessa siirtomaaimperiumista oli tullut suurvallan statussymboli. Tämä selittää sitä intoa, millä 1870-luvulla yhdistyneet Saksan ja Italian valtiot ryhtyivät tavoittelemaan omia siirtomaitaan Afrikassa, Saksa myös Tyynellämerellä. Vaikka siirtomaiden merkitys kansantaloudelle oli pieni, saattoi siirtomailla toki olla suuri merkitys yksittäisille taloudellisille toimijoille.

Esimerkki poliittisesti motivoituneesta hallitsijakolonialismista oli Yhdysvaltain vuoden 1898 jälkeen rakentama merentakainen imperiumi. Amerikkalaisista tuli siirtomaaisäntiä vuonna 1898, kun he lyhyessä sodassa valtasivat Espanjan imperiumin rippeet Karibiassa (Puerto Rico) ja Tyynellämerellä (Filippiinit, Guam). Yhdysvaltoja ei yleensä lueta merkittävien siirtomaavaltajien joukkoon, eikä niin tee Kujalakaan – hän käsittelee amerikkalaista kolonialismia vain lyhyesti, erillisenä ”harharetkenä” (s. 401) muun läntisen kolonialismin historiassa. Kuitenkin Yhdysvallat rakensi oman imperiuminsa laajalti samanaikaisesti monien muiden suurvaltojen kanssa, pääosin samoin motiivein kuin Saksa, Italia ja Japani. Kyse oli pitkälti William McKinleyn (1843–1901) republikaanihallinnon tavoitteesta edistää Yhdysvaltain kansallista yhtenäisyyttä ja suurvalta-asemaa muun ”sivistyneen” maailman silmissä. Filippiineistä, Puerto Ricosta ja Guamista amerikkalaisille koitunut taloudellinen hyöty jäi verrattain vähäiseksi, joskin yksittäiset sokerintuottajat pääsivät niistä hyötymään. Kujalan näkemys amerikkalaisen kolonialismin poikkeuksellisuudesta onkin hieman vanhahtava, eikä heijastele uusinta tutkimusta, jossa Yhdysvaltain kolonialismia Karibiassa ja Tyynellämerellä käsitellään vertailevasti globaalien imperialismin kontekstissa. Amerikkalaisen kolonialismin kutsuminen harharetkeksi on siinäkin mielessä harhaanjohtavaa, että ”retkelle” ei näy vielääkään päätöstä. Puerto Rico, Guam ja Samoa ovat edelleen osa Yhdysvaltoja ilman osavaltiostatusta.

Kolonioissa, joissa emämaasta tulleiden uudisasukkaiden määrä jäi pieneksi, siirtomaavaltajaksi oli yleensä epäsuoraa. Kujala tuo esiin, että eurooppalaisten Afrikkaan ja Etelä-Aasiaan pystyttämät siirtomaahallinnot olivat usein heikkoja, eivätkä ne kyenneet huolehtimaan sivistysmissioretoriikan ylevistä tavoitteista. Alueidensa hallinnassa ne luottivat paikallisiin eliitteihin. Vaikka Kujala kuvaa hyvin kolonialismin taloudellisia ja poliittisia tarkoituksia, vallankäytön toimintamekanismien erittelyyn olisi toivonut lisäsyvyyttä. Siirtomaavallan ja paikallisten eliittien suhteesta muodostuu kuva verrattain yksioikoisena

käskyttämisenä. Vallankäyttöä Afrikassa kuvatessaan Kujala kirjoittaa eurooppalaisen paikallisvirkamiehen olleen ”todellinen paikallisvallan käyttäjä”, kun taas ”[a]lkuasukashallinto ja päällikkö olivat usein pelkkiä siirtomaavallan määräysten toimeenpanijoita” (s. 204). Kuva ei kuitenkaan vastaa viimeaikaisen kolonialismintutkimuksen näkemystä, jossa painottuu eurooppalaisen koloniaalisen vallan rajallisuus ja kolonisoitujen monipuolinen toimijuus. Erityisesti niin sanottujen välittäjien (*intermediaries*) roolia on korostettu. Välikäsien ja eurooppalaisten välinen valtasuhde oli toki usein epäsymmetrinen, mutta kaikki valta ei ollut eurooppalaisten käsissä. Myös ei-eurooppalaisilla oli toimijuutta.

Kujalan teos on vahvimmillaan kolonialismin taloudellisen ja poliittisen historian tarkastelussa, mutta kolonialismin kulttuurihistorian käsittely jää pintapuolisemmaksi. Kulttuurihistoriallisella otteella on ollut vankka asema kolonialismintutkimuksessa 1990-luvulta lähtien, joskin Edward Saidin *Orientalism*-teos (1978) kiritti keskustelua eurooppalaisen poliittisen dominanssin ja kulttuurin suhteesta jo 1970-luvun lopulla. Kujala mainitsee Saidin vaikutuksen esipuheessaan ja tarkastelee lyhyesti eurooppalaisen sivistysmissioretoriikan osuutta siirtomaavallan oikeuttamisessa. Kirjallisuuden, tieteen, sanomalehdistön tai muun median suhdetta kolonialismiin ei kuitenkaan syvemmin avata. Viittaukset eurooppalaisen kulttuurin yhteydestä kolonialismiin jäävät monesti turhan suuripiirteisiksi. ”Eurooppalainen tiede toimi kolonialismin apuna ja oikeutti sen,” Kujala esimerkiksi toteaa ykskantaan (s. 445). Kuitenkin esimerkiksi Helen Tilley, Alice Conklinin ja monen muun tieteenhistorioitsijan tutkimukset ovat osoittaneet, että tieteen suhde koloniaaliseen vallankäyttöön oli huomattavasti monisyisempi. Eurooppalainen tiede kyllä tuotti imperialististen valtapyyteiden käyttöön kelpaavia rotuteorioita, mutta toisaalta akateemisella maailmalla oli osansa samojen rotuteorioiden tieteellisyyden haastamisessa. Rotuajattelu ei ollut myöskään vain eurooppalainen pähänpintymä, kuten esimerkiksi Bruce Hall ja Jonathon Glassman ovat osoittaneet. Myös afrikkalaisilla ja muilla kolonisoiduilla oli omia ihonväriin ja muihin fyysisiin ominaisuuksiin liittyneitä ajattelutapojaan, jotka vaikuttivat kolonisoiduissa yhteiskunnissa syntyneisiin rodun poliittisiin käyttötapoihin.

Alistuksesta vapauteen?

Kivenmurskaajien jälkimmäinen puolisko käsittelee kolonialismin purkautumista eli dekolonisaatiota. Teemaalle omistettu pääluku on jaettu kymmeneen alalukuun, jotka paneutuvat siirtomaavallan purkautumiseen eri siirtomaissa: Belgian Kongossa, Etelä-Afrikassa, Tanganjikassa ja Sansibarissa (Tansania), Keniassa, Algeriassa, Ranskan Länsi- ja Päiväntasaajan Afrikassa, Intiassa ja Ranskan Indokiinassa. Dekolonisaation maakohtaisella esittelyllä on etunsa ja haittansa. Yhtäältä jäsentely tuo esiin prosessien monipolvisuutta ja monimutkaisuutta. Toisaalta se vaikeuttaa dekolonisaation yllärajaisten vaikuttimien, kuten kylmän sodan, maailmantalouden muutosten ja kansainvälisten antikolonialististen verkostojen, tarkastelua.

Kujalan keskeinen argumentti on, että koloniaalisen vallan luonne vaikutti dekolonisaation saamaan luonteeseen. Kivuliaimmin siirtomaavalta purkautui asuttajakolonialismin leimaamissa maissa, joiden eurooppalaisperäisellä väestöllä oli tiiviit suhteet emämaahansa. Algeria itsenäistyi vasta verisen sodan (1954–1962)

jälkeen, jossa maan eurooppalaistaustainen väestö vastusti kiivaasti paitsi paikallista nationalismia myös Pariisin yrityksiä padota nationalismia algerialaismuslimien oikeuksia maltillisesti kohentamalla. Myös esimerkiksi Kenian brittiläiseltä (1963) ja Rhodesian valkoinen ylivalta (1980) päättyivät väkivaltaisesti. Maissa, joissa kolonialismi oli perustunut epäsuoraan hallintaan ja joissa eurooppalaisen väestön määrä oli pieni, dekolonisaatio sujui taas usein rauhanomaisemmin. Tosin esimerkiksi Intian itsenäisyys vuonna 1947 johti maan jakautumiseen, massiivisiin väestösiirtoihin sekä laajamittaiseen väkivaltaan.

Dekolonisaation maakohtaisissa esittelyissään Kujalan kuvaus on melko yksityiskohtaista. Rikas kerronta hukkaa toisinaan punaisen lankansa, mutta toisaalta se tuo hyvin esiin dekolonisaation monimutkaisuutta. Siirtomaavallan purkautumista on helppo tulkita toteutuneesta lopputuloksesta käsin. Kun tiedämme eurooppalaisten imperiumien luhistumisen johtaneen siirtomaiden itsenäistymiseen, on helppoa olettaa myös aikalaisten tähänne tähän lopputulokseen. Kuitenkin esimerkiksi *Kivenmurskaajien* alaluku, joka tarkastelee Ranskan afrikkalaisten siirtomaiden vapautumishistoriaa, tuo hyvin esiin, ettei siirtomaavallan purkautuminen ollut yksioikoinen siirtymä koloniaalisesta imperiumista itsenäisiin kansallisvaltioihin. Ranskan ja sen afrikkalaisten alusmaiden suhteista, kansalaisuuden rajoista sekä kansalaisuuteen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista neuvoteltiin tilanteessa, jossa tulevaisuus oli epävarma. Neuvottelua ei käyty vain ranskalaisten kesken, vaan siihen osallistuivat aktiivisesti myös afrikkalaiset poliittiset toimijat, kuten Léopold Sédar Senghor (1906–2001), Ahmed Sékou Touré (1922–1984) ja Félix Houphouët-Boigny (1905–1993). Myöhemmin nämä miehet opittiin tuntemaan ”omien” itsenäisten valtioidensa päämiehinä (Senegal, Guinea, Norsunluurannikko), mutta vielä 1940- ja 1950-luvuilla he näkivät dekolonisaation voivan tapahtua myös muissa kuin erillisten kansallisvaltioiden puitteissa. Tasavertaiseen kansalaisuuteen perustuva Ranskan Unioni tai panafrikkalainen federaatio olivat pöydällä todellisina vaihtoehtoina. Lopulta Ranskan haluttomuus vastata tasavertaisen unionin aiheuttamista kustannuksista ja afrikkalaisten poliittisten ryhmien keskinäinen kilpailu romuttivat suunnitelmat valtiollisten siteiden säilyttämisestä. Ranskan Afrikan siirtomaat itsenäistyivät omiksi valtioikseen siirtomaiden rajoja noudattaen. Muodollisten valtiollisten siteiden katkeaminen ei tietenkään tarkoittanut täyttä irtautumista kolonialismin muovaamista riippuvuussuhteista.

Kolonialismin jäljet

Kivenmurskaajat tarjoaa paitsi historiantutkimuksellisesti ansiokkaan yhteenvedon eurooppalaisen siirtomaavallan vaiheista, myös avaimia nyky maailman sosioekonomisen eriarvoisuuden ja poliittisen epävakauden syvempään ymmärtämiseen. Loppuluvussa Kujala kommentoi eurooppalaisen siirtomaavallan pitkäkestoisia vaikutuksia esimerkiksi globaaliin talouspolitiikkaan. Vanhat siirtomaaisännät ovat pitäneet kiinni taloudellisista eduistaan entisissä siirtomaissaan, mutta myös Yhdysvaltain johdolla vuoden 1945 jälkeen rakentuneet globaalin markkinatalouden instituutiot ovat vahvistaneet globaalin pohjoisen yliotetta etelästä. Kaikkea nyky maailman eriarvoisuutta ja väkivaltaa eurooppalainen kolonialismi ei tietysti selitä. Esimerkiksi Syyrian sodan ja pakolaiskriisin taustoitusta edellyttää paitsi eurooppalaisen siirtomaavallan myös venäläisten, iranilaisten ja turkkilaisten

suurvaltapyyteiden historiallista ymmärtämistä. *Kivenmurskaajien* soisi paitsi innoittavan suomenkielistä tutkimuskeskustelua eurooppalaisesta kolonialismista myös laajentavan sitä globaaliin imperiumien historiaan.

Aleksi Huhta, tutkijatohtori, Pohjois-Amerikan tutkimuksen oppiaine, Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

Aaltonen, Jouko & Seppo Sivonen. 2019. *Orjia ja isäntiä. Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla*. Helsinki: Into Kustannus.

Colkin, Alice. 2013. *In the Museum of Man. Race, Anthropology, and Empire in France, 1850–1950*. Ithica: Cornell University Press.

Cooper, Frederick. 2005. *Colonialism in Question. Theory, Knowledge, History*. Berkeley: University of California Press.

Cooper, Frederick. 2014. *Citizenship between Empire and Nation: Remaking France and French Africa, 1945–1960*. Princeton: Princeton University Press.

Glassman, Jonathon. 2011. *War of Words, War of Stones. Racial Thought and Violence in Colonial Zanzibar*. Bloomington: Indiana University Press.

Hall, Bruce. 2011. *A History of Race in Muslim West Africa, 1600–1960*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hopkins, Anthony. 2018. *American Empire: A Global History*. Princeton: Princeton University Press.

Osterhammel, Jürgen & Jan C. Jansen. 2012. *Kolonialismus: Geschichte, Formen, Folgen*. München: Verlag C. H. Beck.

Rothermund, Dietmar. 2000. *An Economic History of India: From Pre-Colonial Times to 1986*. London: Routledge.

Sharman, J.C. 2019. *Empires of the Weak: The Real Story of European Expansion and the Creation of the New World Order*. Princeton: Princeton University Press.

Tilley, Helen. 2011. *Africa as a Living Laboratory. Empire, Development, and the Problem of Scientific Knowledge, 1870–1950*. Chicago: University of Chicago Press.

Weiss, Holger. 2016. *Slavhandel och slaveri under svensk flag*. Riga: SLS & Atlantis.